

DE EDUARDO A EDUARDA: UN POEMA INÉDITO DE PONDAL Á IRMÁ MORTA

FROM EDUARDO TO EDUARDA: UNPUBLISHED POEM BY PONDAL TO HIS DEATH SISTER

Juan Félix Neira Pérez
IES Eduardo Pondal (Ponteceso)
UNED A Coruña

Resumo: Exhumamos neste artigo un poema inédito de Eduardo Pondal, composto en recordo da súa irmá Eduarda, morta en Muxía cando pasaba uns días en compañía de Rosalía de Castro, co gallo da romaría da Barca.

Abstract: This article presents one unpublished poem by Eduardo Pondal, composed in memory of his sister Eduarda, who died in Muxía when she was spending some days in company of Rosalía de Castro at the time of the religious pilgrimage of A Barca.

Palabras chave: Eduardo Pondal, Eduarda Pondal, Rosalía de Castro, poema inédito.

Key words: Eduardo Pondal, Eduarda Pondal, Rosalía de Castro, unpublished poem.

1. A MORTE EN MUXÍA, “A AREOSA, A SECA, A TRISTE”

Con estes tres adxectivos, evoca Pondal no poema 26 de *Queixumes dos pinos* (1886) a fermosa vila atlántica, connotada aquí baixo sombrío verniz. Tiña motivos o Bardo. No mes de setembro de 1853, na romaría da Barca de Muxía, quixo o destino preservar a vida da que chegaría a ser unha gloria das nosas letras, en tanto que sacrificaba outra vinculada a outro futuro prócer da literatura galega. A peripecia destas dúas mulleres en Muxía foinos contada, cada unha á súa maneira, por outros tantos homes que, co tempo, chegarían ao cumio da historia

e da literatura: a de Rosalía de Castro, polo que sería o seu esposo, Manuel Murguía; a da malfadada Eduarda, polo seu irmán Eduardo Pondal.

Ao final do capítulo dedicado a Eduardo Pondal en *Los precursores* (1885: 153-154), Murguía narra o ocorrido na romaría muxiá, “aquele ano espléndida y concurrida”:

Dos de esas jóvenes, tocadas por la terrible enfermedad, cayeron como heridas por el rayo. Fue un verdadero duelo en aquella villa llena de fiestas. Aun no contaban sus dieciseis años y ya la muerte se sentaba á la cabecera de su lecho; no habían vivido y las cercaban ya las tinieblas eternas. Poco se necesitó para que una de ellas diese su ¡adios! á cuanto amaba. Era la hermana del poeta. La otra... el cielo la guardaba sin duda para que gustase toda pena, y conociese la desgracia que no tiene fin, por que vive todavía y es autora de unos versos que, como los de Pondal, durarán eternamente en su país, mientras aquí se hable y entienda la lengua de nuestros padres.

Afondando na relación entre Rosalía e Eduarda, Carballo Calero afirma que a amizade entre ambas, que Bouza Brey consideraba probada (1955: 227-228), “é só unha hipótese baseada nun testo de Murguía (*Los precursores*, páx. 154) no que literalmente só se afirma a concurrencia das dúas mozas á mesma festa” (1981: 245).

Coñecemos outras circunstancias da estadía das dúas mulleres en Muxía. Carballo (1981: 245) engade:

A morte ocorreu na casa do médico don Leandro Abente, irmán da nai de Pondal. Iste don Leandro é o abó do poeta Gonzalo López Abente, e pai de Victorino Abente Lago, poeta tamén. Na mesma casa de don Leandro Abente, que tiña moitas fillas, pasou Rosalía a festa da Barca, e a doenza subseguinte. Non sei dicir se coñeceu daquela a Eduarda, ou a tiña coñecido denantes. O certo é que era invitada dos Abente. As lembranzas daquil ano 1853 inspiráronlle sen dúbida a súa novela *La hija del mar* (1859), que ten a Muxía por escenario, e o VI poema dos *Cantares*, “Nosa Señora da Barca”.

Moi estreita foi a relación entre os Pondal e os Abente de Muxía. De feito, temos escrito que Pondal, cando marchou a cursar os seus primeiros estudos á reitoral muxiá de Vilela de Nemiña, co párroco don Cristóbal de Lago, parece que se aloxou nunha casa que o médico don Leandro Abente posuía no lugar de Queiroso, moi preto da reitoral (Neira 2015: 174).

2. EDUARDA GONZÁLEZ PONDAL, “HERMANA QUERIDA”

Eduarda Francisca González Pondal Abente naceu en Ponteceso, o 23 de decembro de 1828. Recibiu as augas bautismais na igrexa parroquial de San Tirso de Cospindo. Apadriñárona Francisco García e dona Juana Abente, tía da nena, ambos veciños da vila de Laxe¹. Como quedou dito, Eduarda morreu en Muxía, en cuxo libro de defuntos o párroco José Fondevila asenta o 26 de setembro de 1853 a morte de “Dª Eduarda Pondal”, e sinala que ocorreu o día anterior; engade que non fixo testamento e que foi soterrada na vila da Barca². Aínda que morreu en Muxía, tamén no libro de defuntos da súa parroquia natal quedou constancia do seu pasamento, coa data concreta da defunción, o 25 de setembro de 1853, e indícase “muerta en Muxía”³. Anos máis tarde, os seus restos serían trasladados ao chan nativo, onde hoxe descansan, no panteón familiar do camposanto de Cospindo na aldea do Couto, a carón da sede da Fundación Eduardo Pondal que tantos frutíferos servizos está a prestar á cultura galega.

Sepultura de Eduarda Pondal
en Cospindo

É mágoa que o reitor muxián non indique a causa do pasamento de Eduarda. Nos falecidos arredor desa data tampouco se aprecia unha mortalidade excesiva nin causa ningunha anormal que indicase que a presunta causa da morte de Eduarda e da enfermidade de Rosalía puidera ser un brote de tifo. Ora ben, tamén é verdade que se percibe certo desleixo no apuntamento das defuncións, xa que o único asento de setembro é o de Eduarda, e ademais ningunha defunción hai rexistrada nos meses de agosto, outubro e novembro, feito imposible de imaxinar. Que os párrocos desatendesen ás veces a súa obriga de levar ao día os libros parroquiais entraba dentro do relativamente habitual, pero non deixan de ser curiosas tan evidentes omisións. Padeceuse en verdade un andazo de tifo e o reitor viuse desbordado?

1 AHDS: San Tirso de Cospindo. Bautizados 1828-1851, nº 1.

2 AHDS: Santa María de Muxía. Bautizados 1851-1860. Casados 1851-1860. Difuntos 1851-1860, nº 7; Difuntos 1779-1856, nº 19.

3 AHDS: San Tirso de Cospindo; San Vicente da Graña. Difuntos 1852-1906, nº 10.

Por outra banda, sabemos por unha carta que a morte da irmá foi en parte a causante dunha ausencia de Pondal como estudante en Santiago⁴. Di así:

Sr. Rector de esta Universidad literaria de Santiago

D. Eduardo Pondal y Abente alumno matriculado en tercer año de filosofía elemental á Us. con el debido respeto espone: que por hallarse en la convalecencia de una enfermedad que ha padecido y por acaecerle al mismo tiempo la muerte de una hermana no ha podido llegar á tiempo oportuno para matricularse en lengua griega; y conviniendo al que espone probar el presente curso en dha. asignatura á Us. rendidam^{te}

Suplica se digne disponer se le admita como alumno de ella en lo que recibira especial favor de la justificada rectitud de Us.

Santiago y octubre cinco de mil ocho cientos cincuenta y tres.

Eduardo Pondal

3. A OFRENDA POÉTICO-FLORAL, “ESE RAMO QUE FORMÉ”

Afortunadamente, no poema consta o lugar e a data completa da súa escritura: Muxía, 13 de outubro de 1879. Estas coordenadas espaciais e temporais permiten ademais contextualizar a creación dos versos, xa que o 13 de outubro é, en efecto, o día de Santo Eduardo, e Pondal estaba tamén ese mesmo día en Muxía, onde morrera Eduarda. É doado imaxinar como ao maxín do Bardo puido afluír entón, en tan sinalado lugar e día, o recordo da infortunada irmá, de aí a composición. Como poeta que é, Pondal non pode evitar regalarlle á irmá unha mostra do seu estro. Escrito nun papel lixeiramente inferior a unha cuartilla (13,2 x 20,3 cm), o poema autógrafo foi regalado por un descendente do vate á persoa que nos informou del, polo cal lle reiteramos a nosa gratitude. Sen dúbida, a letra é de Pondal:

A mi hermana Eduarda en su día

Ese ramo que formé
de mirto y dalias vistosas
y de malvas olorosas
a ti te lo consagré.

4 AHUS: Expedientes persoais: Eduardo María González Pondal Abente (1848-1860, 1872), Medicina. 579, nº 7, 1-2.

Quiero que emisario sea
de mi ternura entretanto,
no corro a abrazarte que...
ihoy es día de tu Santo!

Presente insignificante
para aquel que desconoce
que las flores son mi goce
y que las busco anhelante.

Pero tú, hermana querida,
así no te lo imaginas
pues conoces el valor
de esas flores ¡sin espinas!

Mugía Octubre 13 de 1879

Na obra poética en castelán do Bardo que editamos e comentamos n'*A outra maleta de Pondal. Poesía castelá esquecida: a forxa dun poeta* (2017), non faltan pezas encomiásticas e agarimosas dedicadas a mulleres da súa familia, como "A mi joven prima Emilia Pondal", "A su primita Elvira Abente" ou "A mi sobrinilla Matilde Pondal". Outras foron escritas con motivo do pasamento de persoas queridas, nomeadamente as compostas baixo o impacto da morte de dous benqueridos amigos: Aurelio Aguirre e Rosalía de Castro. Por certo, un lustro despois da morte de Eduarda, o de Ponteceso publica en *El País* de Pontevedra o poema "Adiós, mi hermana, no es por siempre, adiós", do que achegamos varias interpretacións dado que, malia a aparente claridade do título, a lectura non é unívoca no sentido de identificala coa irmá falecida (Neira 2017: 149-152).

A peza amosa o estilo de Pondal nos poemas en castelán destes anos, cando está moi influído polo romanticismo. Nestes versos que queren ser tamén como flores que se ofrendan á irmá, o tan manido tópico presenta aquí certa oportunidade, na medida en que ese "ramo que formé" constitúe o obsequio á desventurada irmá nun día e lugar tan sinalados; ora ben, a antítese flores/espiñas nada ten de orixinal, como tampouco o son moitos outros trazos da creación lírica do de Ponteceso na lingua cervantina. Algunha vez emerxe na poética pondaliana o ton humorístico, apreciable na segunda estrofa, que pode resultar en certo modo estraño ou sorprendente nun poema *in memoriam*, pero que contribúe eficazmente a desdramatizar a lembranza da irmá, ou incluso a estragala.

Desde o punto de vista métrico, Pondal acode a esquemas tradicionais que observamos noutros poemas seus en castelán. Aquí combina dous tipos de estrofas de catro versos octosilábicos: as redondillas (abba) primeira e terceira coas

estrofas segunda e cuarta nas que só riman os versos pares (-a-a). As rimas son consonantes, salvo nos versos impares da primeira redondilla. Todos os versos, iso si, conteñen oito sílabas métricas.

Con esta pequena achega contribuímos a exhumar máis versos descoñecidos do Bardo, que habería que engadir ao corpus recollido n'*A outra maleta de Pondal*, obra na que xa apuntamos que irían aparecendo novas creacións do poeta. A tarefa debe continuar.

FONTES DOCUMENTAIS

ARQUIVO HISTÓRICO DIOCESANO DE SANTIAGO (AHDS):

Santa María de Muxía. Bautizados 1851-1860. Casados 1851-1860. Defuntos 1851-1860, nº 7.

Santa María de Muxía. Defuntos 1779-1856, nº 19.

San Tirso de Cospindo. Bautizados 1828-1851, nº 1.

San Tirso de Cospindo; San Vicente da Graña. Defuntos 1852-1906, nº 10.

ARQUIVO HISTÓRICO UNIVERSITARIO DE SANTIAGO (AHUS):

Expedientes persoais: Eduardo María González Pondal Abente (1848-1860, 1872), Medicina. 579, nº 7, 1-2.

REFERENCIAS BIBLIOGRÁFICAS

Bouza Brey, Fermín (1955): "La joven Rosalía en Compostela (1852-1856)", *Cuadernos de Estudios Gallegos* 10, 201-257.

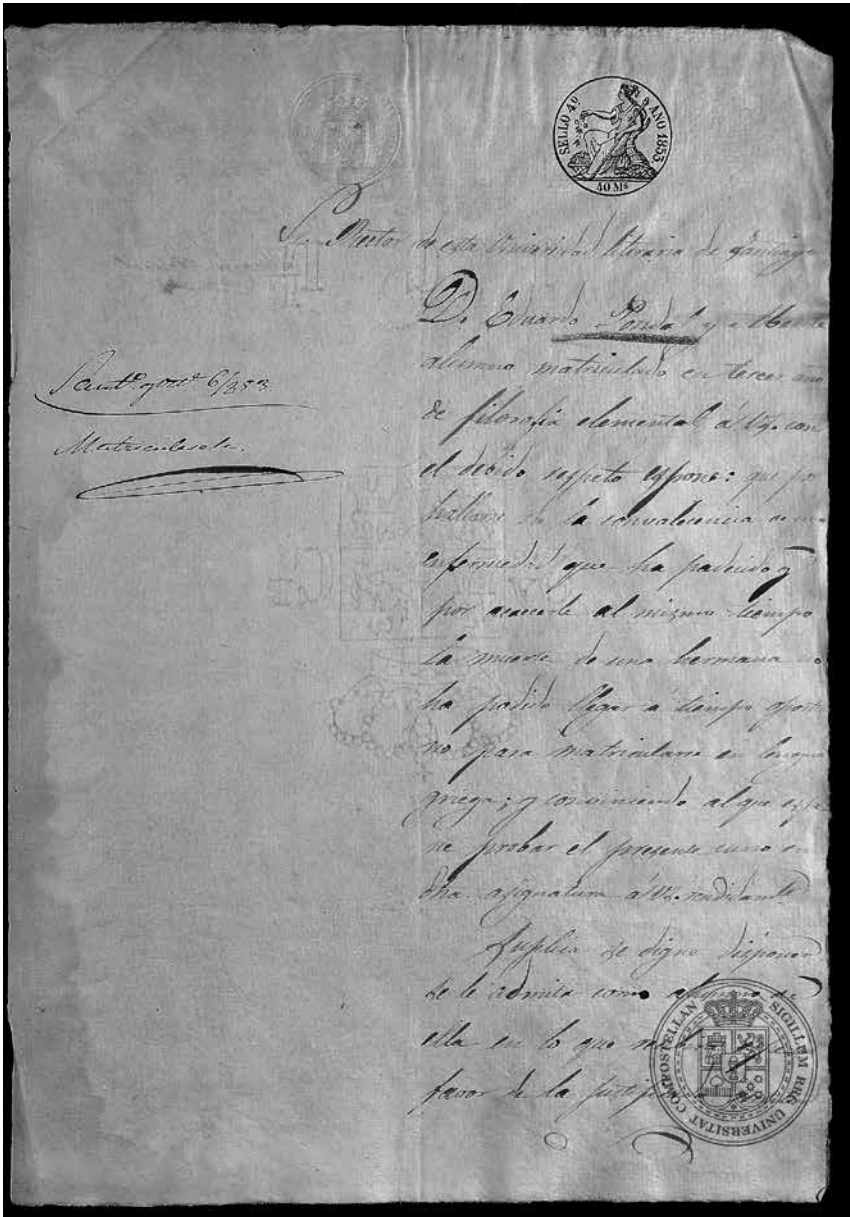
Carballo Calero, Ricardo (1981): *Historia da literatura galega contemporánea (1808-1936)*. Vigo: Galaxia.

Murguía, Manuel (1885): *Los precursores*. Coruña: Latorre y Martínez, editores.

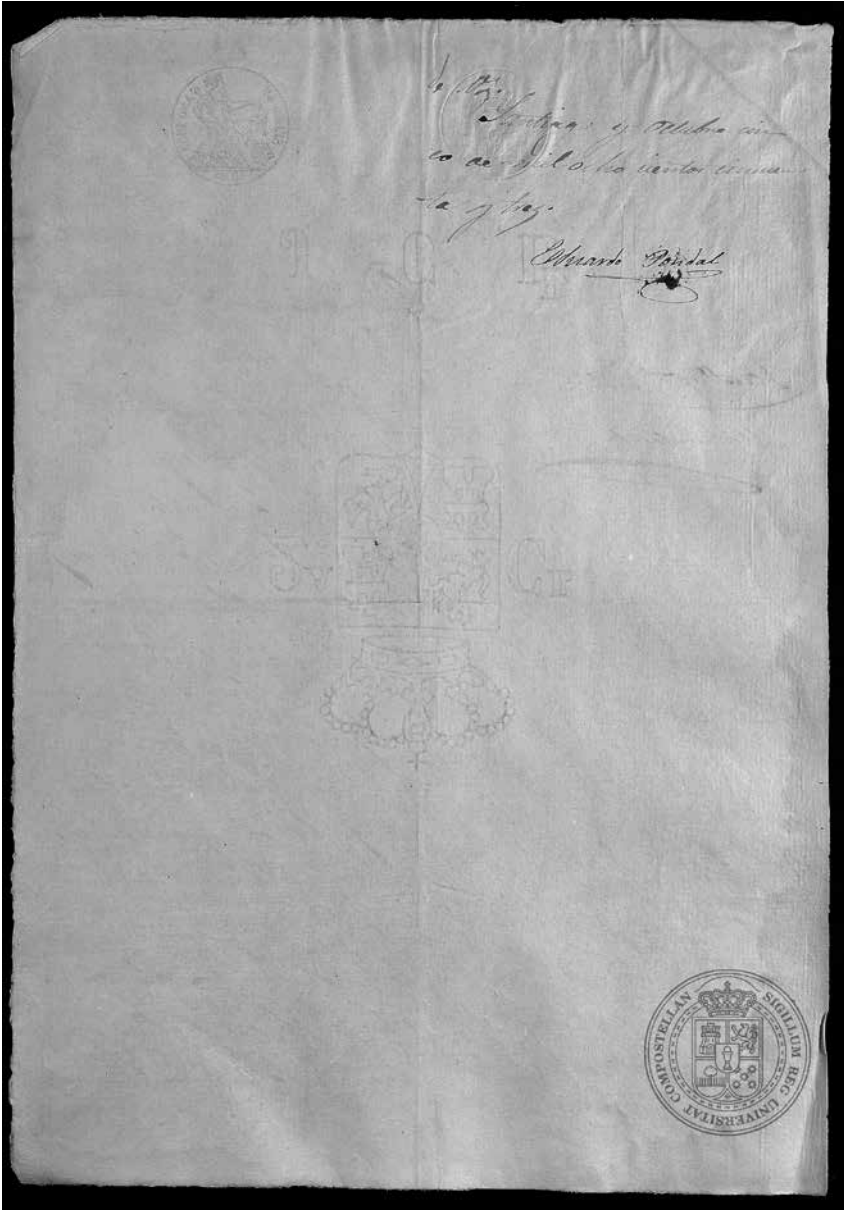
Neira Pérez, Juan Félix (2015): "Pondal, estudante de latín. Achegas biográficas a propósito duns inéditos", *Boletín da Real Academia Galega* 375, 171-192. Disponible en <http://publicacionsperiodicas.academia.gal/index.php/BRAG/article/view/449/463>

——— (2017): *A outra maleta de Pondal. Poesía castelá esquecida: a forxa dun poeta*. A Coruña: Deputación.

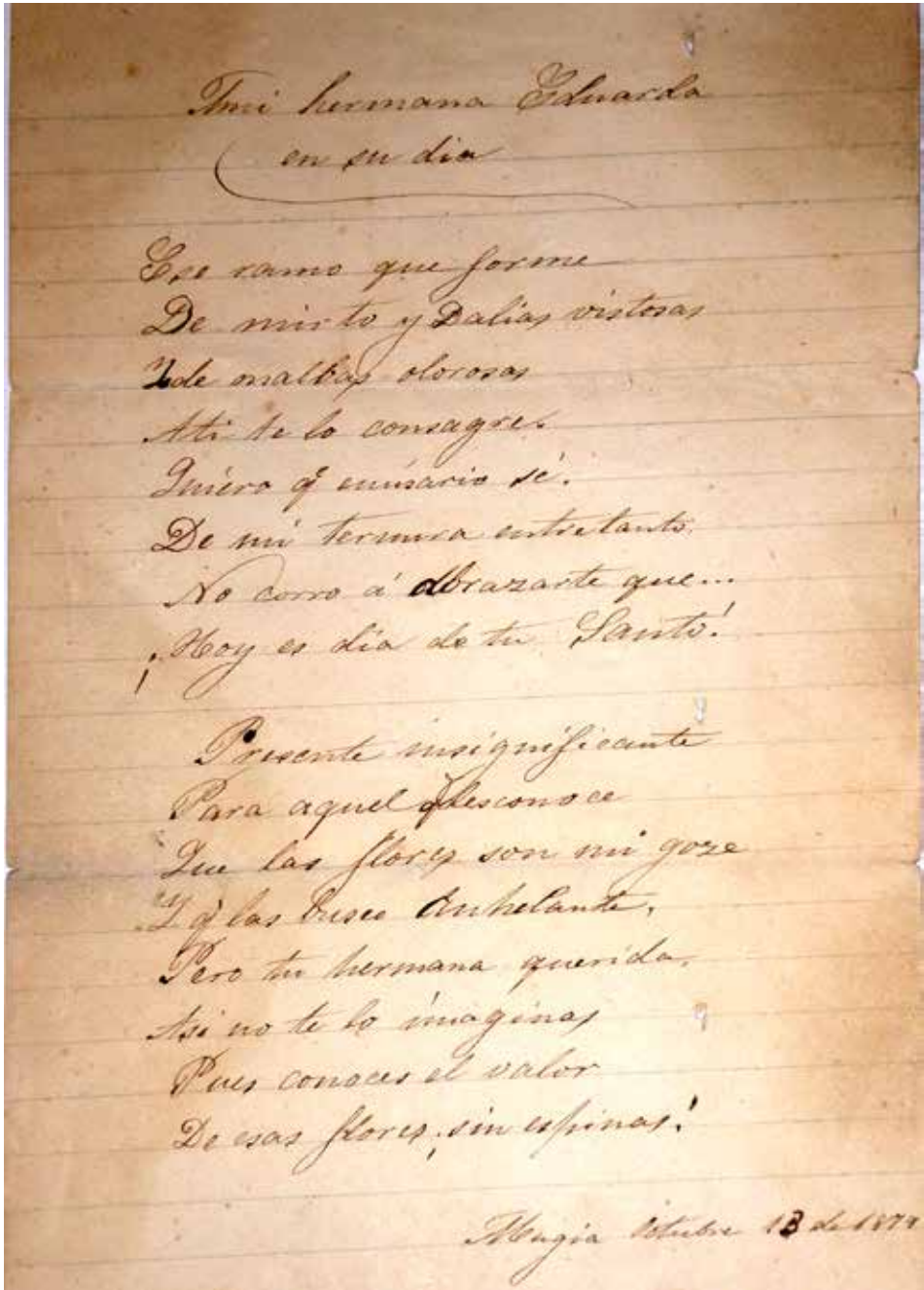
Pondal, Eduardo (1995): *Poesía galega completa I. Queixumes dos pinos*. Santiago de Compostela: Sotelo Blanco. Edición de Manuel Ferreiro.

Carta de Eduardo Pondal escusando a súa ausencia en Santiago (anverso). Fonte: AHUS

Carta de Eduardo Pondal escusando a súa ausencia en Santiago (reverso). Fonte: AHUS

Poema autógrafo de Eduardo Pondal "A mi hermana Eduarda en su día".
Fonte: colección particular.